

R a s p r a v e

PRIJEVODI NAPOLEONOVA KATEKIZMA (1806.) U DALMACIJI I ILIRSKIM POKRAJINAMA, 1. DIO

Teodora Shek Brnardić

Hrvatski institut za povijest
Zagreb
tshek@isp.hr

UDK: 322NAP1“1807“
27-282.4=030.163.42(497.58Dalmacija)“1807“
<https://doi.org/10.34075/cs.56.1.5>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 8/2020.

Sažetak

S francuskom upravom u hrvatskim zemljama stupilo je na snagu i francusko državno zakonodavstvo. Između ostaloga, ono je uključivalo i Konkordat između Napoleona i Svete Stolice iz 1801. te Napoleonovu jednostranu zakonsku nadopunu u obliku 77 „Organ-skih članaka“ iz iste godine. Ovi dokumenti učinili su katoličke bisku-pije u Francuskoj nekom vrstom carskih upravnih tijela pod nadzorom Ministarstva bogoštovlja. Tako je čl. 39. propisao da će u katoličkim crkvama Francuskoga Carstva od tada nadalje moći postojati samo jedna liturgija i samo jedan katekizam. To je bila osnova za sastav-ljanje jednoga univerzalnoga Katekizma za sve katoličke crkve u Francuskom Carstvu, poznatoga kao Carski katekizam, objavljenoga 1806. godine. Njega su državni organi vlasti uveli bez potvrde pape Pija VII. i u njemu je prvi put u povijesti katekizma uz pouku o četvrtoj Božjoj zapovijedi izrijeком bilo spomenuto jedno sujetovno ime, daka-ko, cara Napoleona I. Generalni providur Dalmacije Vincenzo Dan-dolo prvi je godine 1807. naložio prevodenje Carskoga katekizma na „ilirski“, tj. hrvatski jezik, jer je Dalmacija postala dio Kraljevine Ital-ije. Taj je pokušaj završio fјaskom zbog recenzija koje su ukazivale na nerazumlјivost prijevoda među narodom. U Ilirskim pokrajinama osnovanim 1809. godine prijevodi su, bilo cjeloviti, bilo prijevodi tek nekoliko poglavlja, na poticaj civilnih vlasti objavljeni 1811. i 1812. godine, i to na čak četiri jezika: talijanskom, slovenskom, njemačkom i „ilirskom“ jeziku. Premda su ti prijevodi ostali bez utjecaja jer su Ilir-

ske pokrajine ukinute već 1813. godine, a Napoleonov katekizam bio strogo zabranjen od strane austrijskih vlasti, ovi prevodilački pothvati ostaju vrlo vrijedan primjer propagande i pokušaja kulturnog transfera Napoleonova imperijalnoga kulta u ove krajeve, o čemu će biti riječ u ovome radu.

Ključne Riječi: *Carski katekizam, napoleonska religija, vjeronauk, kulturni transfer, kulturni imperijalizam*

1. UVOD: CARSKI KATEKIZAM KAO TEMA ISTRAŽIVANJA¹

Vi vjerujete da čovjek može biti čovjek bez da postoji Bog ... Čovjek bez Boga, vidam ga na djelu od 1793. [godine]. Tim čovjekom se ne vlada, njega se strijelja; dosta mi je te vrste čovjeka! Napoleon²

Narod treba religiju; ova religija treba biti u rukama vlade. Napoleon³

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se rijetki primjerci tiskovina iz doba francuske uprave i Ilirskih pokrajina. Radi se o njemačkom naslovu *Katechismus zum Gebrauche in allen Kirchen des Französischen Kaiserreiches. Erster Theil.* (53 str.), tiskanom 1811. godine u Karlovcu u državnoj Tiskari civilnih i vojnih knjiga, te o „illirskom“, tj. hrvatskom naslovu *Katechismus u svih Francuskog Cesarstva crkvah uselan (Katekizam uведен u sve crkve Francuskoga Carstva)* (16 str.), tiskanom 1812. godine u istoj tiskari.⁴ Premda se najvjerojatnije radi tek o pokusnim otiscima, oni u

¹ Članak je nastao u sklopu projekta „Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću (EuKor)“ kojeg financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem IP-2018-01-2539. On je proširena verzija predavanja pod naslovom „Carski katekizam iz 1806. u Ilirskim pokrajinama“ koji je održan na međunarodnom znanstvenom skupu u Zadru 3. listopada 2009. prilikom obilježavanja 200 godina osnutka Ilirskih pokrajina. U zborniku *Hrvati i Ilirske pokrajine: (1809.-1813.: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti prigodom dvjestote obljetnice proglašenja Ilirskih pokrajina (Zagreb-Zadar, 1.-3. listopada 2009.)*, HAZU, Zagreb, 2010. pod uredništvom Franje Šanjeka objavljen je samo sažetak.

² Iz jednoga Napoleonova razgovora o obrazovanju 1806. godine. Alphonse Aulard, *Napoléon Ier et le monopole universitaire*, Armand Colin, Pariz, 1911., 151.

³ Citirano kod William Roberts, Napoleon, the Concordat of 1801, and Its Consequences, u: F. J. Coppa (ur.), *Controversial Concordats: The Vatican's Relations with Napoleon, Mussolini, and Hitler*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 1999., 54.

⁴ Sig. R II F-16°-121 i R II C-8°-119. Na prvoj strani se strani njemačkoga izdanja navodi „Karlstadt 1811 / Gedruckt in der Militair und Civil Buchdruckerey, a

kulturno-materijalnom smislu dojmljivo svjedoče o nastojanju francuskih vlasti da lokalno katoličko stanovništvo preodgoji u francuske podanike, tj. da provede zacrtanu politiku homogenizacije Francuskoga Carstva. Oba su teksta, naime, adaptirani prijevodi francuskog originala *Catéchisme de toutes les églises catholiques de l'Empire française* (*Katekizam za sve katoličke crkve u Francuskom Carstvu*) (dalje *Carski katekizam*) koji je po Napoleonovoj naredbi objavljen 1806. godine.⁵ Hrvatsko je izdanje štokavsko-ikavski prijevod uvodnog sažetka povijesti spasenja⁶, a njemačko izdanje prijevod molitvenih formula na latinskom i njemačkom jeziku te prvoga dijela o dogmama katoličkog vjerovanja.⁷ Kulturna osobitost *Carskoga katekizma* sastojala se u činjenici da je u njemu u pouci o četvrtoj Božjoj zapovijedi koja propisuje poštivanje oca i majke, odnosno poslušnost prema svim autoritetima postavljenim od Boga, pridodan kao dodatak popis dužnosti podanika prema „Napoleonu Prvom, našem caru“. Izričito njemu podanici duguju „ljubav, poštovanje, poslušnost, vjernost, vojnu službu, itd.“.⁸ To se smatralo presedanom u odnosu na prethodne katekizme, u kojima se nika-

hrvatskoga „U Karlovcu 1812 / Czivil, y Militarzkom Knyg Pritiskanyu“. Prema Mariji Vrbetić radi se o tiskari s drvenom prešom koju su 1810. na nalog guvernerske uprave u Ljubljani dovezli sami Francuzi i koja je služila za tiskanje službenih spisa. Marija Vrbetić, Karlovačke tiskare, u: Tomislav Majetić, Katica Miholović, Đuro Zatezalo (ur.), *Karlovac 1579-1979*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1979., 276. i Rudolf Strohal, *Grad Karlovac opisan i orisan*, tisak M. Fogine a trošak pišćev, 1909., 228. Romanist i jezikoslovac Petar Skok primjećuje nezgrapnost hrvatskoga naziva karlovačke tiskare koju smatra „točnom preslikom“ njemačke inačice. Po njemu je naziv sastavio Hrvat koji je razmišljao na njemačkom jeziku. Skok napominje da se francuska uprava u Karlovcu na početku služila njemačkim jezikom, što objašnjava i pothvat tiskanja njemačkoga prijevoda. Petar Skok, *La littérature Croate sous Napoléon, Annales de l'Institut française de Zagreb*, 8 (1944.) 24-25, 76.

⁵ U članku je korišteno francusko izdanje *Catéchisme de toutes les églises catholiques de l'Empire française, imprimé par ordre de Son A. E. Mgr le Cardinal FESCH, Archevêque de Lyon, Vienne et Embrun, Primat des Gaules, etc. A l'usage de son Diocèse*, Rusand, Lyon, 1806. Naslovni moto katekizma latinski je citat iz poslanice sv. Pavla apostola Efežanima: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (*Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedan krst!*) (Ef 4,5). On se pojavljuje i u hrvatskom i u njemačkom izdanju, dok je u talijanskom i slovenskom izdanju izostavljen. Najopširniju studiju o *Carskom katekizmu* i njegovoj recepciji vidi kod André Latreille, *Le catéchisme impérial de 1806*, Les Belles Lettres, Paris, 1935.

⁶ „Kratko upuchenie u Sueto Pismo“ podijeljeno u osam poglavlja (str. 5-16).

⁷ *Gebet-formeln* (str. 5-12), *Katechismus: Einleitung zu den Lectionen* (str. 13) i *Erster Theil. Von der Glaubenslehre* podijeljen u 19 pouka (lekcija) (str. 14-53).

⁸ „Leçon VII. *Suite du même Commandement (*Pouka VII. *Nastavak iste zapovijedi*). *Catéchisme de toutes les églises catholiques*, 89-91. Vidi prijevod u Dodatku 1. Asteriks označava obavezno memoriranje od strane učenika.

da nisu posebno spominjala vladarska imena, a o raznim vrstama paternalističkog autoriteta govorilo se na najopćenitiji način.

Carski katekizam je u napoleonsko doba trebao vrijediti kao jedini službeni tumač katoličke vjere, a na neki je način postao najprevođenijom onovremenom knjigom. Naime, od 1806. do 1813. godine doživio je čak 14 izdanja samo na talijanskom jeziku⁹, a postojali su i španjolski, njemački, flamanski te poljski prijevodi¹⁰! Sva ta prevodilačka užurbanost pokazuje koliko su važnost francuske civilne vlasti davale uvođenju katekizma koji se umjesto odobrenjem crkvenih vlasti proklamirao carskim dekretima. Za njega se slobodno može reći da je bio možda najkonkretniji instrument Konkordatske crkve¹¹, a sve u svrhu provođenja francuske politike kulturnog imperijalizma i stvaranja nove Europe prema Napoleonovoj zamisli.

Izdanja *Carskoga katekizma* u Ilirskim pokrajinama osnovanim 1809. godine u tom su pogledu posebno zanimljiva. Naime, u Trstu, Ljubljani i Karlovcu 1811. i 1812. godine u cijelosti ili djelomice tiskana su čak četiri prijevoda, odnosno adaptirana izdanja na talijanskom, slovenskom, „ilirskom“ ili hrvatskom (štokavskoj ikavici) i njemačkom jeziku u skladu s jezičnom i školskom politikom generalnoga guvernera Ilirskih pokrajina Augusta Marmonta (1774. - 1852., generalni guverner 1809. - 1811.).¹² Ti su se katekizmi trebali koris-

⁹ Vincenzo Trombetta, *L'editoria a Napoli nel decennio francese. Produzione libraria e stampa*, Franco Angeli, Milano, 2011., 65.

¹⁰ O problematici talijanskoga i španjolskog prijevoda te njihovih recepcija vidi: Rosa Pecini, La polemica su catechismo Napoleonico e una confutazione romana di esso, *Rivista storica della Chiesa in Italia* 17 (1963.), 406-412, i Franco Pistoia, Note sul catechismo imperiale del 1806, *Rivista di letteratura e storia ecclesiastica* 8 (1976.), 299-313.

¹¹ „Konkordatskom crkvom“ naziva se Rimokatolička Crkva u Francuskoj nakon potpisivanja konkordata između Napoleona i pape Pija VII. 15. srpnja 1801. godine kojim se nastojalo pomiriti revolucionare i katolike te osnažiti Katoličku Crkvu u Francuskoj i vratiti joj građanski status. Između ostaloga novina je bila i ta da su svećenici postali službenici koji su primali plaću iz državne blagajne i morali prisegnuti na vjernost državi.

¹² Uz spomenuti hrvatski i njemački prijevod to su: *Catechismo ad uso delle Provincie Illiriche estratto dal Catechismo di tutte le chiese dell'Impero Francese*, stamperia di Gasparo Weis, Trst, 1811.; *Catechismo agrario ad uso delle Provincie Illiriche estratto dal Catechismo dell'Impero Francese*, stamperia di Gasparo Weis, Trst 1811.; *Catechismo civile ad uso delle Provincie Illiriche estratto dal catechismo dell'Impero Francese*, stamperia di Gasparo Weis, Trst, 1811.; *Kershanski navuk sa ilirske deshele vset is Katechisma sa use zerkve franzoskiga zesarstva* [prev. Valentin Vodnik], H. W. Korn bukveprodajavz, Ljubljana 1811. i 1812². (radi se o prijevodu adaptiranih talijanskih izdanja uz neke sitne preinake!). Jedini primjerak talijanskoga katekizma za Ilirske pokrajine pronašla sam u Biblioteca civ-

titi u nastavi javnih, tj. državnih škola. Ipak, treba istaknuti da su prvi pokušaji njegova prevođenja na „ilirski“, tj. hrvatski jezik za potrebe župnoga vjeronauka bili organizirani još 1807. - 1808. godine u Zadru na početku upravnog mandata Vincenza Dandola (1758. - 1819.), generalnog providura za Dalmaciju, koja je tada bila dio Kraljevine Italije (*Regno d'Italia*).¹³ Primjetljiv je hitan postupak kojom su obje civilne uprave inicirale uvođenje *Carskoga katekizma*, prisvajajući taj privilegij od biskupa koji su prema odredbama Tridentuskoga koncila bili slobodni birati važeći katekizam za svoje biskupije (u ovim novim okolnostima ostavljena im je tek mogućnost da ih odobre). Uvođenje katekizma bio je, dakle, čin civilne, a ne crkvene vlasti, koja je do tada jedina imala ingerenciju nad pitanjima katoličke doktrine.

Tema prijevodnih pokušaja *Carskoga katekizma* u Dalmaciji i ilirskim pokrajinama dosad je fragmentarno istražena¹⁴, a njihovo

ica Attilio Hortis u Trstu (sign. PRG 122541), dok se u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) nalaze jedini poznati hrvatski i njemački prvotisci katekizma te poljodjelski (agrarni) i građanski (civilni) katekizam na talijanskom jeziku (zajedno uvezani na sign. R VI-16°-30). U zagrebačkoj NSK nalazi se još i drugo izdanje kompletnoga Vodnikova slovenskog prijevoda talijanskoga katekizma za Ilirske pokrajine iz 1812. godine (sign. R IV-8°-12). *On-line* primjerak izdanja iz 1811. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Ljubljani (sign. 10240) ima na prvom listu rukom upisanu zabranu korištenja zbog tumačenja četvrte Božje zapovijedi s obzirom na dužnosti prema Napoleonu: „Verboten wegen der Auslegung des IV. Gebethes Gottes, rücksichtlich der Pflichten gegen Napoleon.[...]“. Dostupan je na: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-72EOA5CM/70fc9ae8-681a-4450-af68-570bad3d6471/PDF> [skinuto 17. rujna 2019.].

¹³ Kraljevina Italije proglašena je 17. ožujka 1805. kao sljednik Republike Italije. Napoleon je bio krunjen za kralja u Milanu, a potkralj je postao njegov pastorak Eugen de Beauharnais. Od 1805. do 1809. Kraljevina Italije uključivala je i Istru i Dalmaciju, tj. jadranski teritorij od Trsta do Kotora. Nakon toga taj je teritorij uklopljen u Ilirske pokrajine. Zbog dva odvojena projekta prevođenja katekizma na hrvatski jezik u naslovu ovoga rada odvojene su Dalmacija i Ilirske pokrajine, premda je Dalmacija od 1809. godine bila njihov sastavni dio.

¹⁴ Karlovački primjerak *Carskoga katekizma* na hrvatskom jeziku tema je jednog poglavlja kod Franje Emanuela Hoška, 'Kratko upućenje u Sveto Pismo ili uvodni dio Napoleonovog katekizma, u: *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Salesiana, Zagreb, 1985, 142-145. Kratke osvrtne vidi još kod Ferdo Heffler, *Grada za povijest hrvatske kateheze*, Nadbiskupska tiskara, 1932, Zagreb, 1934., 35. Spominje se još kod Antuna Cuvaja, *Grada za povijest školstva*, sv. 2, Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Zagreb, 1910., 407-408; Skok, *La littérature Croate*, 76-77; Zlatko Vince, *Zasluge Šime Starčevića za hrvatski književni jezik*, *Filologija*, 7 (1973.), 192-193. Skok i Vince hrvatski prijevod karlovačkoga katekizma čvrsto pripisuju Šimi Starčeviću, ali to je malo vjerojatno, kako će biti pokazano dalje u tekstu. Dalmatinski pokušaj prevođenja za Dandolove uprave opisao je ukoliko u jednoj jedinosti bilješci na temelju arhivskih izvora Petar Karlič, *Kraljski Dalmatin*, Matica dalmatinska, Zadar, 1912., 79-80.

vo značenje i pojava do sada nisu stavljeni u pripadajući politički i društveno-kulturni kontekst.¹⁵ Za ovaj rad istraživanja su obavljena u arhivima i knjižnicama u Zagrebu, Zadru, Trstu i Ljubljani, a u njemu će se pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja: koje je bilo značenje samoga *Carskog katekizma* i kako je nastao dodatak tumačenju četvrte Božje zapovijedi? Koji su bili aspekti stvaranja i kulturnoga transfera Napoleonova imperijalnoga kulta u svrhu ujedinjenja Francuskoga Carstva, što je promicao i sam *Carski katekizam*? Kakav je bio političko-kulturni kontekst prevodilačkih pokušaja u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama i kako su oni sami tekli? U zaključku će se katekizmi prikazati kao instrumenti integracije i stvaranja nacionalno-građanskog jedinstva u okviru Francuskoga Carstva koji ipak nisu imali vremena zaživjeti.

2. CARSKI KATEKIZAM KAO INSTRUMENT NAPOLEONOVA IMPERIJALNOGA KULTA

2.1 Konkordat i stvaranje imperijalnoga kulta

Poput ostalih slobodoumnih mislilaca i deista tog vremena i Napoleon je bio uvjerenja da je organizirana religija kao politički instrument idealna za održavanje društvenoga mira, da je ona neka „vrsta društvenoga cementa“¹⁶. Zato je smatrao da Francusku kao „najstariju kćer Crkve“ nakon dekristijanizacije koju je provela Francuska revolucija treba ponovno vratiti rimokatoličkoj vjeri. To je uslijedilo nakon bitke kod Marenga (14. lipnja 1800.), kada je započeo pregovore s netom izabranim papom Pijom VII. (1742. - 1823., pontifikat 1800. - 1823.). Već spomenuti konkordat sklopljen 15. srpnja

¹⁵ Podrobnju empirijsko-kritičku analizu prevođenja slovenskoga katekizma i njegovih talijanskih izvornika dao je slovenski povjesničar književnosti Fran Ilešič, Slovenski pjesnik Valentin Vodnik i Napoleonov katekizam, u: Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (ur.), *Bulićev zbornik. Naučni prilozi posvećeni Franu Buliću prigodom LXXV. godišnjice njegova života od učenika i prijatelja IV. oktobra MCMXXI.*, Narodne novine, Zagreb, 1924., 625-632. Njega slijedi dr. sc. Irena Orel, s Odjela za slovenistiku Filozofskoga fakulteta, koja je napisala vrlo informativnu raspravu pod naslovom „Vodnikova priredba Napoleonovega Cesarskega katekizma *Catéchisme a l'usage de toutes les églises de l'empire français* (Paris 1806)“, u: Irena Orel, Martina Orožen i Marko Jesenšek (ur.), *Vodnikov katekizem. Kershanski navuk sa Ilirske deshele vsét is Katehisma sa vfe zerkve Franzoskiga Zesarftva*, Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, Maribor, 2020., 183-219. Ovom prilikom zahvaljujem prof. dr. Orel na uvidu u rukopis predgovora i ostalim ustupljenim materijalima, kao i na vrlo konstruktivnoj razmjeni mišljenja.

¹⁶ Nicholas Atkin i Frank Tallet, *Priests, Prelates and People: A History of European Catholicism since 1750*, Oxford University Press, London, 2003., 71.

1801. godine, kojim je papa *de facto* priznao Revoluciju, a Francuska Crkva, bio je veliki korak naprijed u dugogodišnjim zahladnijim odnosima između Francuske i Svete Stolice. Nakon tog bilateralnog ugovora Napoleon je 1802. godine bez papinskog odobrenja, tj. na svoju ruku, nadodao 77 tzv. „Organičkih članaka“ (*Les Articles Organiques*), popularno nazvanih „Francuski konkordat“, kojima je regulirao javnu liturgiju. Osnutkom Ministarstva bogoštovlja 1804. godine nadzor nad liturgijom i vjerskom doktrinom dospio je pod državnu vlast. Čl. 39 „Organičkih članaka“ propisao je jednu liturgiju i jedan katekizam za sve katoličke crkve u Francuskoj – nešto što Rim nikada nije odobrio.

Konkordat je iskazivao zahtjeve koje je Napoleon postavljao vezano za povratak Katoličke crkve u Francusku nakon Revolucije, među kojima je najznatniji bio onaj da „ova religija mora biti u rukama vlade“. Dalje, svećenike je trebalo plaćati kao državne službenike, a u skladu s liberalnim svjetonazorom koji je podrazumijevao općenitu vjersku slobodu katolička je vjera bila prihvaćena kao „religija velike većine građana“, a ne kao „dominantna vjera“, jer je ta formulacija navodno podrazumijevala diskriminaciju i restrikciju prava ostalih, ne-katoličkih vjernika. Biskupi i svećenstvo, svedeni na položaj državnih službenika, trebali su primati plaću od države i polagati zakletvu lojalnosti vladi,¹⁷ a carske pobjede svećenici su morali slaviti pohvalnom himnom *Te Deum*. Uveden je i civilni brak¹⁸, što je ostala tekovina Revolucije i ideologije jednakosti, a crkvene redove čekalo je ukidanje.

Ono što se u historiografiji naziva „imperijalni kult“¹⁹ svečano je započelo Napoleonovom samokrunidbom (*sacre*) ili pomazanjem 2. prosinca 1804. godine u pariškoj crkvi Notre Dame. Napoleona je inspirirao kult rimskih careva (od Augustova doba nadalje) te orijentalno-bizantska tradicija, što se očitovalo u samokrunidbi. Na taj je način došlo do prožimanja kršćanstva, čiji je Napoleon bio restaurator, i kulta njegove ličnosti. Napoleon je zahtijevao da se krunidba odvija u pariškoj crkvi Notre Dame i pozvao je papu Pija VII. na ceremoniju pod izgovorom da se krunidba vladara nove dinastije uvijek odvija u nazočnosti pape. Tako je Napoleon mogao biti asimiliran među kraljeve Starog poretka s tradicijom sve do Karla Velikog. Ipak, on je u skladu sa svojim političkim svjetonazorom zadržao vidljivu autonomiju u odnosu na papu, odbijajući bilo kakvu podložnost, što

¹⁷ Isto, 239-240.

¹⁸ Brak kao društveni ugovor koji se razvodom može opozvati.

¹⁹ Jacques-Olivier Boudon, *Grand homme ou demi-dieu? La mise en place d'une religion napoléonienne*, *Romantisme*, 28 (1998.), 100, 135.

se očitovalo u nedostatku rituala prostiranja u košulji na tlu podno oltara.²⁰ Tako je Napoleon – bez obzira na vanjske sakralne znakove – iz temelja promijenio hijerarhiju odnosa dviju moći koja je bila na snazi od srednjeg vijeka: kraljevska moć stajala je *iznad* papinske moći,²¹ što je predstavljalo povijesni presedan i veliku prekretnicu u političkom promišljanju monarhije.

Krunidbenom ceremonijom Napoleon pokazao je važnost koju je pridavao dominantnoj katoličkoj religiji u širenju propagande²² svoga imperijalnoga kulta. Njegova je apoteoza sadržana upravo u *Carskom katekizmu* objavljenom 1806., dodavanjem Napoleonova imena tumačenju četvrte Božje zapovijedi.²³ Propaganda je, naime, ostala jedan od stupova napoleonske politike i u njoj je posebnu ulogu trebala imati Katolička crkva, koja je trebala pozvati i pridobiti vjernike da štuju imperijalni kult.²⁴ Da bi se pojačao kult svetačkim spomendanom, prilikom objavljivanja *Carskog katekizma* ekshumirani su ostaci sv. Neopola, koji je bio žrtva Dioklecijanovih progona i kojega se trebalo štovati kao sv. Napoleona.²⁵ Komemoracija ovoga sveca, gotovo izmišljenoga u svrhu nacionalnog interesa, još je više utvrdila imperijalni kult. Naime, njegov spomendan kao nacionalni blagdan bio je uveden na 15. kolovoza, odnosno na blagdan Velike Gospe i na rođendan restauratora kulta i samoprozvanoga spasitelja Katoličke crkve – Njegova Veličanstva Napoleona.²⁶

²⁰ Isto, 135-136.

²¹ Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij. Eseji*, Antibarbarus, Zagreb, 1993., 8.

²² Pod „propagandom“ američki povjesničar Robert B. Holtman podrazumijeva „namjerni napor da se utječe na stavove velikog mnoštva ljudi prema određenim doktrinama direktnim manipuliranjem društvenih predodžbi“. Robert B. Holtman, *Napoleonic Propaganda*, Louisiana State University Press, New York, 1950., xi.

²³ Boudon, *Grand homme*, 136.

²⁴ Robert B. Holtman, *The Catholic Church in Napoleon's Propaganda Organization*, *The Catholic Historical Review*, 35 (1949.) 1, 1-18.

²⁵ Jednako kao ni *Carski katekizam*, Rim nije odobrio ni blagdan sv. Napoleona (lat. Neopolus), proizvoljnu zamjenu za blagdan Velike Gospe. Svetoga je Napoleona kardinal Caprara pronašao 1805. u Rimskom martirologiju među svetim aleksandrijskim mučenicima kako bi Napoleonovo ime dobilo zaštitnika u svetačkom kalendaru. Svečeva memorija prebačena je s 2. svibnja na 15. kolovoz, u namjeri da se isti dan slavi i Velika Gospa, i svečev spomendan, i Napoleonov rođendan. Prvi je put ovaj blagdan proslavljen 15. kolovoza 1806., a u isto vrijeme izašlo je i prvo izdanje *Carskog katekizma*. M. Le Comte d'Haussonville, *L'Église romaine et le Premier Empire, 1800-1814*, Michel Lévy frères, Paris, 1868. - 1869., 272.

²⁶ Boudon, *Grande homme*, 136 i Noah Shusterman, *Une loi de l'église et de l'état: Napoleon and the central administration of religious life, 1800-1815*, *French history*, 21 (2007), 323. O kultu sv. Napoleona vidi Riccardo Benzoni, *Il culto*

2.2 Jedinostvenost katekizma kao cilj

Usvajanje *Caruskoga katekizma* iz 1806. godine u svim biskupijama Francuskoga Carstva može se protumačiti i kao mjera administrativnog ujedinjenja, što je odgovaralo općim nastojanjima napoleonskoga režima. Nakon pada 1816. godine Napoleon je izjavio da je njegova namjera bila „ustanoviti europski sustav, europsko zakonodavstvo, vrhovni sud za cijelu Europu; trebao je postojati samo jedan europski narod; istinski ujedinjen narod, i svatko, bez obzira kamo putovao, uvijek bi se osjećao da je u zajedničkoj domovini svijetu“.²⁷ Prema njegovoj zamisli Francuska je trebala dominirati nad svim državama Europe, koja je trebala biti federativno ustrojena kao „pravo Francusko Carstvo“, s univerzalnom misijom civiliziranja, tj. širenja francuske kulture na ostatak svijeta. Upravo je poredak Napoleonova carstva opravdavao političku moć i osvajanje u smislu gotovo misionarskog promicanja vrijednosti napretka i civilizacije.

Time je bio legitimiran koncept koji se u historiografiji naziva „kulturni imperijalizam“²⁸. On je inzistirao na potpunom izjednačavanju između civilizacije i francuskoga teritorijalnoga oblika nacionalne države. Isto je tako koncept civilizacije, onako kako su ga doživljavale elite, bio izjednačen s *jednolikošću*, koja je kao racionalna vrijednost potvrđivala univerzalnost ljudske prirode i pojedinca oslobođenog skupnih veza. *Raznolikost*, s druge strane, iz francuske perspektive nije bila karakteristična za racionalnog pojedinca i upućivala je na povijesno preživljavanje vjerovanja i praznovjerja iz prethodnih razdoblja unutar raznih skupina. Identificiranje ovih raznolikosti pojačavalo je želju da se one eliminiraju i da se postigne jednoliko i jedinstveno društvo unutar nacionalnih granica.²⁹

Treba naglasiti da je i samoj Katoličkoj crkvi načelno bilo prihvatljivo zagovaranje jednolikosti u doktrinarnom smislu, tj. jedinstvenost katekizma i katoličkoga nauka, što je bila tekovina Tridentskoga koncila. Međutim, postojeća je praksa podrazumijevala

di San Napoleone. Ricerche erudite nella Milano napoleonica, *Giornale di storia*, 14 (2014.), 1–32, i Vincent Petit, Saint Napoléon, un saint pour la nation. Contribution à l'imaginaire politique française, *Napoleonica. La revue*, 2 (2015) 23, 59–127.

²⁷ Martyn P. Thompson, Ideas of Europe during the French Revolution and Napoleonic Wars, *Journal of the History of Ideas*, 55 (1994.) 1, 38–39.

²⁸ Stuart Wolf, French Civilization and Ethnicity in the Napoleonic Empire, *Past & Present*, (1989.) 124, 96. Civilizacija koja se usko povezivala s napretkom bila je uobičajena ne samo u francuskom već i u općenito europskom prosvjetiteljstvu. Isto.

²⁹ Isto, 107 i 110.

da biskupi odobravaju sami katekizme u svojim biskupijama. Napoleon je smatrao kolanje različitih katekizama po francuskim biskupijama Francuske izvorištem neučinkovitosti u novocentraliziranoj Konkordatskoj crkvi. Došao je do zaključka kako bi bilo puno bolje da je u optjecaju samo jedan katekizam za mladež Francuskoga Carstva, koji bi osiguravao poštivanje Napoleona i njegova režima. Dobio je pristanak svih francuskih biskupa, jer je to na neki način bilo i u skladu s nastojanjima onodobne Katoličke crkve.³⁰

Do tada je polazište svim katoličkim katekizmima bio tzv. Tridentski katekizam ili Rimski katekizam, što ga je odredio Tridentski koncil (1566.) i čija se shema dijelila na I. Vjeru i njezine simbole; II. Sakramente; III. Deset zapovijedi i IV. Vjerovanje – standardna podjela za većinu posttridentinskih katekizama. Taj katekizam bio je dalje populariziran i prilagođavan za pouku djece i neukih najviše u izdanju sv. Roberta Bellarmina (1542. - 1621.) iz 1597. godine, pod nazivom *Dottrina christiana breve perché si possa imparare a mente* (*Kratki kršćanski nauk za učenje napamet*).³¹ Tzv. „Bellarmino“ bilo je drugo ime za katekizam i na hrvatskom jeziku (prvi prijevod objavljen 1603. kao *Nauk karstianski kratak*), pogotovo u Dalmaciji, Istri i na otocima, gdje je slovio kao najveći vjerski i moralni autoritet.³² Bellarminov *Nauk* simbolizirao je protureformaciju i odanost papi, te postao sinonim za nauk Katoličke crkve – kritizirati jedno, značilo je rušiti drugo³³. Rušenje Bellarmina počelo je u 18. stoljeću, a tu je tradiciju nastavio Napoleon, što naravno nije moglo proći bez otpora.³⁴

³⁰ E. E. Y. Hales, *The Emperor and the Pope. The story of Napoleon and Pius VII*, Doubleday, Garden City, NY, 1961., 77. Naime, Katoličkoj crkvi nakon Tridentskoga koncila i vjerskih previranja u 16. stoljeću nije bila strana ideja jedinstvenosti katekizma kao jednog jedinog izvorišta za pouku katoličke vjere, jer je u to doba stupanj pravovjernosti mogao varirati u različitim tekstovima. Adrian Velicu, *Civic Catechism and Reason in the French Revolution*, Ashgate, Surrey, 2010., 28.

³¹ Šira verzija katekizma izašla je 1598. godine i bila je naslovljena *Dichiarazione più copiosa della Dottrina christiana* (*Obilnije tumačenje kršćanskoga nauka*). Oba katekizma je 1598. godine u posebnom breveu odobrio papa Klement VIII. i izričito preporučio njihovo širenje i obaveznu uporabu u Rimu i na teritoriju Papinske Države.

³² Tonči Trstenjak, Hrvatski katekizmi u razdoblju tridentske obnove XVI. stoljeća, *Obnovljeni život*, 69 (2014) 3, 352.

³³ Paola Vismara Chiappa, *Il „buon cristiano“. Dibattiti e contese sul catechismo nella Lombardia di fine Settecento*, La nuova Italia editrice, Firenze, 1984, 13.

³⁴ Posttridentinski dijecezanski katekizmi stavljali su u prvom redu naglasak na sakramente u životu kršćana, s naglaskom na euharistiju, što se ogledalo i u poretku njihovih argumenata. Naime, Rimski katekizam prema patrističkoj shemi *fides et sacramentum* ništa nije stavljao između obrade vjere i sakramenata, već

Napoleonov ministar bogoštovlja Jean-Étienne-Marie Portalis (1746. - 1807.)³⁵ predstavio je *Carski katekizam* kao sredstvo da se ponovno ožive tzv. „galikanska“³⁶ načela Katoličke crkve u Francuskoj, uzimajući za inspiraciju Jacques-Benigne Bossueta (1627. - 1704.) pod nazivom *Katekizam biskupije Meaux (Catéchisme du diocese de Meaux)* (1687.)³⁷ te katekizam opata Claudea Fleuryja (1640. - 1723.).³⁸ Odabrano povjerenstvo dobilo je zadaću što vjernije reproducirati originalni tekst biskupa od Meauxa, čiji je sadržaj tijekom vremena bio ponešto modificiran. Portalisova posebna briga bilo je nastojanje kako učiniti Francuze podložnim Caru i njegovim nasljednicima, pa je Napoleonu predložio ideju kako pomoću religije povezati savjest ljudi s njegovom osobom. Bossuetov katekizam, koji je gotovo dva stoljeća bio standardni priručnik za širenje katoličkog nauka u gotovo 40.000 francuskih župa, u tom je pogledu bio nepotpun. Naime, prilikom tumačenja četvrte Božje zapovijedi samo su dva retka posvećena definiciji dužnosti podanika prema njihovu princu, tj. Luju XIV., čija je osoba bila pomiješan s ostalim autoritetima. „Pitanje: Što nam je još propisano ovom [četvrtom] zapovijedi?“ „Odgovor: Da poštujemo svoje starješine, pastire, kraljeve, magis-

su na treće mjesto dolazile Božje i crkvene zapovijedi koje su sadržavale moralni nauk i nisu bile posebno isticane. Isto, 55, i John Mc Manners, *Church and Society in Eighteenth-Century France*, sv. 2, Clarendon Press, Oxford, 1999., 15.

³⁵ Portalis je bio glavni redaktor *Carskoga katekizma*, a surađivao je s papinskim legatom Caprarom i povjerenstvom koje se sastojalo isključivo od francuskog klera. D'Haussonville, *L'Église romaine*, 239-240.

³⁶ „Galikanskom crkvom“ nazivala se Katolička crkva u Francuskoj od *Deklaracije francuskog klera* (1682.) pa do *Civilnoga ustava klera* (1790.) za vrijeme Francuske revolucije. „Galikanstvo“ je doktrina prema kojoj su monarsi neovisni o papinskoj moći te prema kojoj bi monarh i papa trebali zajedno kontrolirati Crkvu svake pojedine države. Suprotna doktrina naziva se „ultramontanizam“. Vidi opširnije s.v. „Gallicanism“, *Catholic Encyclopedia*. <http://www.newadvent.org/cathen/06351a.htm> [skinuto 5. svibnja 2015.].

³⁷ *Catéchisme de toutes les églises*, 7, i *Catehismo di tutte le chiese del Regno d'Italia*, ?, Milano, 1807., x.

³⁸ André Latreille, *L'Église et l'État en France sous le Premier Empire*, *Revue d'histoire de l'Église de France*, 22 (1936.) 96, 346. Napoleon je favorizirao Bossueta zbog potpore koju je davao Luju XIV. u njegovim razmiricama s papom Inocentom XI. D'Haussonville, *L'Église romaine*, 239 i 241. Fleuryjev *Catéchisme historique contenant en abrégé l'histoire sainte et la doctrine chrétienne* (1682.) doživio je u doba Napoleonova Carstva nekoliko izdanja (1803. - 1814.), dok je Bossuetov bio pretočen u *Carski katekizam*. Bossuet je sastavio svoj katekizam u tradicionalnoj formi, dok je Fleury kritizirao katekistički dijaloški princip koji je suho tumačio apstraktne dogme i kao takav vukao tradiciju iz skolasticizma. Velicu, *Civic Catechisms*, 32.

trate i druge.³⁹ Ovakvo paternalističko isticanje obaveza podanika prema raznim oblicima vlasti, koje su oni trebali bezuvjetno prihvatiti, učvršćivalo je ideju hijerarhijskog modela društva koje se smatralo temeljem stabilnoga monarhijskog uređenja.⁴⁰

Međutim, nakon Napoleonove samokrunidbe 1806. godine trebalo je ustanoviti „kult novoga početka“,⁴¹ tj. kult nove carske vlasti. U novoj državi građanska je poslušnost novoustanovljenim autoritetima postala prvorazredno pitanje, pa su tumačenja vezana za četvrtu Božju zapovijed proširena sa ni više ni manje nego tri pouke (lekcije) koje je trebalo naučiti napamet!⁴² Napoleon je smatrao poniženjem da bude samo jedan među mnogim autoritetima, poput Luja XIV., pa je odlučio podložnost francuskoj vladi učiniti crkvenom dogmom. Pronašao je tako u nekoj bilješci da Sveto pismo propisuje kako se onaj tko odupire silama moći, odupire i Božjem poretku; da Crkva nameće posebne dužnosti prema francuskoj vladi koja štiti religiju i Crkvu, tj. da vladu treba voljeti i biti spreman na žrtvu u njezinoj službi.⁴³ Teolozi u povjerenstvu odgovorili su da se takvo razmišljanje kosi s načelima Katoličke crkve, koja je po prirodi univerzalna (sveopća) i njezine dogme obuhvaćaju sve narode koji priznaju vrhovnu vlast Svete Stolice. Ipak, Napoleon je izričito želio da bude spomenut on i njegova dinastija, jer je htio dokazati kako je njihova pojava jedna od manifestacija Božje Providnosti u povijesti Francuske.⁴⁴ Dužnosti Francuza prema caru postale su tako posebna glava u *Carskom katekizmu*, što je do tada bilo nezamislivo. Portalis ju je predstavio caru koji je zajedno s njim odvagao svaki izraz nastojeći da ništa ne bude izostavljeno i da se sve slaže s njegovim vlastitim gledištem.⁴⁵

³⁹ Ipak, kraljeva je osoba bila naglašena u preporuci župljanima da u večernjoj molitvi spomenu neka Bog čuva kralja i njegovu obitelj. Ambrogio A. Caiani, *Louis XVI and the French Revolution, 1789–1792*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012., 195.

⁴⁰ Jelena Lakuš, Jozefinistički duh i katekizmi prve polovine 19. stoljeća u Dalmaciji, *Croatia christiana periodica*, 31 (2007), 59, 69.

⁴¹ Paul Connerton, *Kako se društva sjećaju*, Antibarbarus, Zagreb, 2004., 67.

⁴² Vidi prijevod tih pouka u prilogu br. 1!

⁴³ D'Haussonville, *L'Église romaine*, 247.

⁴⁴ Caiani, *Louis XVI*, 195.

⁴⁵ D'Haussonville, *L'Église romaine*, 247-248.

2.3. Moral u središtu katoličkog nauka

Za ovako prerađeni katekizam trebalo je još dobiti odobrenje Svete Stolice, odnosno pape Pija VII. Sveti je Otac izričito naglasio da svjetovnoj vlasti *ne pripada* pravo ni da biskupima odabire preferirani katekizam niti da ga propisuje, te da to pravo pripada samo prosudbi Katoličke crkve.⁴⁶ Dapače, Papa je odredio povjerenstvo za prosudbu *Carskoga katekizma*, koje je u mnogim stavkama prosudilo negativno, a naročito je istaknuto suvišno isticanje građanskih dužnosti podanika.⁴⁷ Ipak, kardinal Giovanni Battista Caprara (1733. - 1810.), papinski legat u Parizu, nazvan i „jakobin-skim kardinalom“⁴⁸, posve se oglušio o ocjene rimskoga povjerenstva i *mimo* Papine odluke posvetio i odobrio novi katekizam zajedno s novim lekcijama (poukama) 30. ožujka 1806. godine.⁴⁹ Njegova je uporaba bila potvrđena i Napoleonovim dekretom od 4. travnja 1806., tiskanim na početku svake verzije katekizma na narodnim jezicima⁵⁰, što je predstavljalo presedan u dotadašnjoj tradiciji katoličkih katekizama.

Sam *Carski katekizam* bio je podijeljen na sažetak povijesti spasenja (*Abrége de l'histoire sainte*), mali katekizam i veliki katekizam, podijeljen na tri dijela: o dogmi ili vjeri, o moralu ili o Božjim i crkvenim zapovijedima te o liturgiji ili sakramentima. Ova shema uvelike se razlikovala od spomenuta Bellarminova katekizma koji uopće ne sadržava povijest spasenja, što *Carski katekizam* čini nasljedovateljem katekizma opata Fleuryja. On je 1685. godine na Bossuetov poticaj sastavio *Historijski katekizam (Catéchisme historique)*, smatrajući da jedino priča može privući pozornost i potaknuti dječju maštu, a sve u svrhu usmjeravanja uma na ljubav prema Bogu. Katekizam stoga počinje jednostavnom naracijom biblijske povijesti od Adamova pada do Isusova otkupljenja, što je bilo potrebno za shvaćanje Božje Providnosti, povezivanja vremena s vjernošću Boga i povezivanje čovječanstva sa Stvoriteljem.⁵¹ Tek onda slijedi

⁴⁶ Isto, 257.

⁴⁷ Pescini, La polemica, 406-407. Ivana Pederzani, *Postilla sul Bovara, ministro moderato*. Aracne, Rim, 2008., 125-124.

⁴⁸ Pederzani, *Postilla*, 126.

⁴⁹ Napoleon je legata Svete Stolice Capraru zauzvrat učinio bogatim nadbiskupom Milana, a također i francuskim biskupom, i kao takvog svojim podanikom. D'Haussonville, *L'Église romaine*, 265.

⁵⁰ Pa tako i u katekizmima Ilirskih pokrajina. U prilogu br. 2 vidi „ilirski“, tj. hrvatski prijevod iz probnoga otiska.

⁵¹ McManners, *Church and Society*, 11. Fleury, čiji je katekizam najprije bio stavljen na *Indeks zabranjenih knjiga* 1748. godine, zagovarao je povratak metodi pouke

trodjelna podjela, koja za razliku od Rimskoga katekizma na drugo mjesto između obrade vjere i sakramenata stavlja Božje zapovijedi, tj. moral, koji je izrazito naglašen i koji sakramente na neki način reducira na sredstva zemaljske borbe protiv grijeha⁵², a manje za spasenje u životu vječnomu.

Naglasak na moralu nije bio slučajan i išao je ukorak s vremenom. Prema francuskom povjesničaru obrazovanja Marcelu Grandiéreu, moralni aspekt u 18. stoljeću dobiva primarnu važnost jer nakon vjerskih ratova 17. stoljeća počinje prevladavati slika čovjeka kao društvenog bića čija je svrha života okrenuta prema ovozemaljskoj sreći. Ljudska povijest kao da je počela preuzimati prvo mjesto naspram Svetom pismu i tradiciji, te čovjek više nije crpio svoj identitet iz činjenice da je kršten, tj. da je dijete Božje, već iz toga što je stanovnik društva u kojem živi prema prirodnom razumu. Moral je u ovoj novoj perspektivi imao za cilj čovjekovu sreću, i obaveza svih ljudi bila je da rade za sreću društva. Stoga je odnos sreće i religije postao obrnut u odnosu na tradicionalnu misao: religija je postala sredstvo za postizanje sreće, pa se tako i cjelokupno obrazovanje djece usmjerilo na osiguranje sreće i sreće društva u kojem ta djeca žive.

Za postizanje sreće u društvu najvažnije je postalo ponašanje u ljudskom društvu koje se nazivalo „civilno društvo“. Ono postaje ključni pojam i kao takav podrazumijeva definiranje *dužnosti* dionika društva jednih prema drugima, ali i prema Bogu. Religija je humanizirana i Bog je predstavljen kao otac koji nagrađuje one koje čine dobro, a kažnjava one koji čine loše. Religija je tako svedena na praksu određenih kvaliteta, tj. na čisti moral. U vjeronauku počinje prevladavati religijski moral, odnosno moralni koncept, kojem se počinje pridavati posebna važnost.⁵³ Tako i kardinal

crkvenih otaca koja se temeljila na pričanju činjenica ili događaja (*faits*), poput stvaranja svijeta, grijeha prvog čovjeka, Abrahamova poziva, izlaska iz Egipta, itd. Rim ga je odobrio tek u izdanju iz 1852. godine. Velicu, *Civic Catechisms*, 32.

⁵² Chiappa, *Il buon Cristiano*, 55.

⁵³ Marcel Grandière, *L'Idéal pédagogique en France au dix-huitième siècle*. Voltaire Foundation, Oxford, 1998., 62, 64 i 69. To je pogotovo došlo do izražaja kad je vjeronauk pod državnim nadzorom Marije Terezije prešao iz crkve u školu i kad je *Austrijski jedinstveni katekizam* njezinim dekretom od 23. kolovoza 1777. postao obavezan školski i izvanškolski priručnik za vjeronauk i u Banskoj Hrvatskoj i u Vojnoj krajini. Taj je katekizam imao tri izdanja, mali, srednji i veliki (bio je prerada katekizma isusovca Petra Kanizija), a sastojao se od pet dijelova: I. vjere, II. ufanja, III. ljubavi, IV. svetih sakramenata i V. kršćanske *dužnosti* [naglasak autorice]. Vidi *Mali katekizmus z-pitanji y odgovori za naj mlajsse vucheničke Horvatzkoga orszaga*, Typis Josephi Caroli Kotsche, Zagreb, 1782, 12. U Dalmaciji je prvi „moralni“ katekizam sastavio hvarski biskup Ivan Dominik

Caprara, ujedno i milanski nadbiskup koji je kumovao odobrenju *Carskoga katekizma* mimo Papine volje, naglašava 1807. godine u predgovoru talijanske verzije da svako objašnjavanje katekizma mora imati za cilj oblikovanje kršćanskoga života jer „sva je religija [...] usmjerena na moral“.⁵⁴ Dakle, ne primarno za spasenje duše, već za ovozemaljski život.⁵⁵

3. CARSKI KATEKIZAM U DALMACIJI 1807. - 1808. GODINE

3.1. Dandolova uprava i uvođenje Konkordata u Dalmaciju

Budući da katekizam ima usku vezu s idejama vremena u kojem je nastao, kao priručnik kršćanskoga nauka on prema kanadskom povjesničaru Raymondu Brodeuru neminovno odražava „kulturnu fizionomiju svoje epohe, i duhovnih i teoloških strujanja koje ga nadahnjuju“⁵⁶. Štoviše, povijest katehističke prakse – baš kao i povijest Crkve ili povijest duhovnosti – općenito je nemoguće odvojiti od sociokulturnoga ili političkoga konteksta u kojem su živjeli i stvarali protagonisti povijesnih događaja.⁵⁷ S obzirom na to, uvođenje *Carskoga katekizma* u Dalmaciju i Ilirske pokrajine treba tumačiti unutar konteksta crkvene politike i reforma francuske uprave koja je na novostečenim teritorijima težila uspostaviti francusko zakonodavstvo, a u Katoličkoj crkvi načela konkordata iz 1801. godine. Iz perspektive napoleonskoga historiografa Michaela Broersa ovi francuski pokušaji nasilnoga uvođenja vlastitoga sustava uprave, Napoleonova zakonika i konkordata na području Ilirskih pokrajina nisu bili uspješni primarno zbog otpora konzervativne sredine i pretežito

Stratiko pod nazivom *Catechismo del galantuomo dedicato al fanciullo Federico de Vecchi*. To je djelo njegov nećak Nikola Bonicelli objavio 1803. godine u Zadru, a trebalo je za austrijske vladavine služiti u nastavi školskoga vjeronauka; 2. srpnja 1804. stavljen je na rimski *Index. Index librorum prohibitorum sanctissimi Domini nostri Gregorii XVI. pontificis maximi jussu editus*. Ex Typographia Reverendae Camerae Apostolicae, Rim, 1841, 66. Više o sadržaju toga katekizma vidi kod Stjepan Krasić, *Ivan Dominik Stratiko. Život i djelo*, Splitski književni krug, Split, 1991, 421-438.

⁵⁴ *Catechismo ad uso di tutte le chiese del Regno d'Italia*, Stamperia reale, Milano, 1807., x.

⁵⁵ Kritičar Stratikova katekizma, stanoviti kapucin Fedele iz Zadra, spočitava Stratiku da je „učitelj otrovnoga nauka koji govori o ovozemaljskim umjesto o duhovnim stvarima“. Krasić, *Ivan Dominik Stratiko*, 437.

⁵⁶ Raymond Brodeur, *Catéchisme et identité culturelle dans la diocèse de Québec de 1815*, Les presses de l'Université Laval, Sainte-Foy, 1998., 2.

⁵⁷ Isto, 8.

ruralnoga načina života lokalnoga stanovništva.⁵⁸ Međutim, pogled izbliza otkriva različite strategije pregovaranja i suradnje s lokalnim klerom, na čiju su se pismenost Francuzi oslanjali pogotovo u pogledu prijevoda *Carskoga katekizma*, kao što ćemo vidjeti.

U Dalmaciji je načela Konkordatske crkve pokušao prvi provesti generalni providur ili civilni upravitelj mletačkoga porijekla Vincenzo Dandolo (1758. - 1819., providur 1806. - 1810.).⁵⁹ To mu je naložio sam Napoleon dekretom od 4. rujna 1806., tražeći da Konkordat postane državni zakon u Dalmaciji. Shvaćajući svu kompleksnost situacije teritorija s 200.000 duša, na kojem su prema Pisaniju postojale dvije nadbiskupije (Zadarska i Splitska) i 10 biskupija (Rapska, Krčka, Creska, Osorska, Ninska, Šibenska, Trogirska, Makarska, Hvarska i Korčulanska), 1.200 crkva ili kapelica, 462 župe, 1.500 svjetovnih svećenika i 54 samostana,⁶⁰ Dandolo je bio duboko svjestan da se reforme ne mogu provesti samo potezom pera jer je u skladu s ideološkim određenjem francuske države uz smanjenje broja biskupija trebalo ukinuti bratovštine, kongregacije i laičke vjerske udruge. Bila mu je potrebna suradnja s domaćim klerom, što je bilo ostvareno i u osobi vremenoga ninskog biskupa Josipa Grgura Scottija (1732. - 1817.). On se, naime, kao prvi među dalmatinskim biskupima, javno deklarirao kao Napoleonov pristaša i još u veljači 1806. godine, tj. prije Dandolovala dolaska predao francuskim vlastima u Milanu prijedlog preustroja i racionalizacije biskupija u Dalmaciji.⁶¹ S druge strane, vojna je vlast na čelu

⁵⁸ Michael Broers, *Europe under Napoleon*, I. B. Tauris, London, 2015., 213-217.

⁵⁹ Moderna Dandolovala biografija sadržana je u monografiji o obitelji Dandolo. Ivana Pederzani, *I Dandolo. Dall'Italia dei Lumi al Risorgimento*, Franco Angeli, Milano, 2014., 29-178. Samizdat o Dandolovoj upravi u Dalmaciji sadrži također mnoštvo korisnih podataka i prijepisa teško dostupnih dokumenata: Leonardo Vicidomini, *Vincenzo Dandolo e la Dalmazia durante l'età napoleonica*, ISSUU, 2011. https://issuu.com/leonardo.vicidomini/docs/vincenzo_dandolo_e_l_età_napoleonica [skinuto 19. rujna 2019.].

⁶⁰ Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815: épisode des conquêtes napoléoniennes*, Alphonse Picard, Paris, 1893, 229.

⁶¹ Prijedlog je bio naslovljen *Dei vescovi e vescovati* (O biskupima i biskupijama), nalazi se u fondu Antonio Aldini, Segreteria di stato, Archivio di stato di Milano, cart. 38, pezzo 3. Opširno ga citira Ivan Pederin u radu „Vincenzo Dandolo – reformator crkvenih prilika u Napoleonovoj Dalmaciji (1806-1809)“, *Bosna franciscana*, 23 (2009) 30, 81-103. Na temelju njega Dandolo je napisao izvještaj *Stato delle sedi vescovili della Dalmazia* (Stanje biskupskih sjedišta u Dalmaciji), u kojem je prikazao imovinsko stanje biskupija, a financijska analiza trebala je poslužiti za namicanje novca za školski sustav. Spis se nalazi pod istom signaturom u fondu Aldini. Isto. Za svoje zasluge Scotti je bio nagrađen stolicom zadarskoga nadbiskupa, na koju ga je državni tajnik Antonio Aldini imenovao u ime Napoleona 10. srpnja 1806. godine. *Bollettino delle leggi del regno d'Italia*.

s Augustom Marmontom inzistirala na nasilnoj prenamjeni crkvenih objekata poput samostana u skladište streljiva i konak za vojnike, što sve nije moglo proći bez otvorena otpora stanovništva.⁶²

3.2. Kratki nauk chiudoredni kao prethodnica Carskoga katekizma

Dandolo je kao imperijalni službenik poput svoga cara dijelio pragmatičan pristup prema religiji. Sam je kao prirodoznanstvenik i bivši jakobinac u religiji vidio ponajprije etičku dimenziju i oruđe za moralnu obnovu, tj. „regeneraciju“.⁶³ On je nakon dolaska u Zadar i stupanja na dužnost 6. srpnja 1806. godine već za nekoliko dana, tj. 10. srpnja uputio župnicima vlastoručno potpisanu okružnicu „Parokianom od Dalmacije“ tiskanu na hrvatskom jeziku, kojoj je bio pridodan tekst njegova nastupnoga programa poslije objavljenog u novinama *Kraljski Dalmatin*.⁶⁴ Okružnicom je želio steći potporu župnika, a preko njih i potporu dalmatinskoga stanovništva. Istaknuo je njihovu pastoralnu ulogu i dobar uzor među narodom, a valjanim župnicima obećao je nagradu. Koliko je Dandolo podilaženje župnicima bilo čisti propagandni čin u svrhu instrumentalizacije dalmatinskoga klera, vidljivo je izravno iz njegovih zabilješki iz 1806. godine. U njima on izvještava Napoleona da praznovjeran narod poput Morlaka jedino mogu župnici i biskupi voditi stazom morala i korisnih društvenih praksi jer da će ih oni jedino slušati.⁶⁵ Biskupima je također poslao pismo zajedno s proglasom i zatražio da i oni daju potporu novoj vlasti putem pas-

Parte II dal 1 maggio al 15 Agosto 1806. N. 11 al N. 28., Reale stamperia, Milano, 1806., 756.

⁶² Josip Vrandečić, Dalmatinski frankofili 1806-1814 : povijest revolucionarne psihologije, u : Janez Šumrada (ur.), *Napoleon na Jadranu/Napoléon dans l'Adriatique*, Univerza na Primorskem, Koper, 2006., 142. Pisani, *La Dalmatie*, 373. O otporu Dalmatinaca protiv francuske vlasti postoji više radova, npr. Ivan Pederin, Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45 (2003), 291-308.

⁶³ Jakobinski odnos prema religiji prirodoznanstvenika Dandola otkriva se u *knjižici Les hommes nouveaux ou solution du problème: comment, d'après les principes posés dans la nouvelle régénération politique, peut-on, dans la pratique, opérer, parmi les individus, une régénération morale. Addressé à tous les peuples*. Fayolle, Pariz, 1800.

⁶⁴ Karlič, *Kraljski Dalmatin*, 44. Dandoloov program naslovljen „Proclam“ bio je tiskan u prvom broju *Kraljskoga Dalmatina* od 12. srpnja 1806. na str. 3. do 6. Okružnica se prema Kraljiću nalazi u zadarskoj Zbirci tiskovina.

⁶⁵ Fabio Luzzatto, La politica ecclesiastica dell'ultimo Provveditore generale in Dalmazia (1806-1809), *Archivio storico per la Dalmazia*, 8 (1933.) 15, 115-116.

toralnih pisama koja su trebali uputiti svome kleru.⁶⁶ Tako godine 1806. pastirske poslanice zauzimaju puno prostora u *Kraljskom Dalmatinu*, a u njima se veliča Napoleon i njegova vlada te se narod poziva na iskazivanje poštovanja i vjernosti.⁶⁷

Dandolo je, dakle, odmah na početku preuzimanja dužnosti pokazao koliku su važnost on i njegova uprava pridavali kulturi tiska kao načinu pridobivanja i obraćenja svjetonazorskih i političkih protivnika te širenja napoleonske propagande. U svrhu moralnog pridobivanja podanika za novu vlast naredne je godine dao u Zadru tiskati hrvatski prijevod svoga djela na talijanskom *Kratki nauk chiudoredni varhu duznostih čovičglijh za segliane (Kratki moralni nauk o dužnostima čovjeka za seljake)*⁶⁸. U njemu je u dijaloškom, tj. katehističkom obliku bio izložen nauk o dužnostima prema Bogu, kralju, društvu, i užoj obitelji.⁶⁹ Namjera je bila preodgojiti seljake uz pomoć župnikâ koji bi ih poučavali dužnostima prema novom vladaru i nagovarali da prihvate novi poredak. Tako bi bio suzbijan otpor prema novoj vlasti, a posebno prema novačenju u francusku vojsku, što je bio najveći problem. Najviše emocija trebala je pobuditi činjenica da je Napoleon vratio katoličku vjeru u Francusku nakon desetljeća izgnanstva, što ga je u propagandnom smislu trebalo prikazati kao „branitelja vjere“. O tome svjedoči sljedeći citat iz *Kratkoga nauka*:⁷⁰

Xup. Gliubiscli ti sadascgnega nascega Kraglia?

Sir. Sa svim sardzem i jakosctju. Da on kojie bio odredjen od Boga siditi na parvom pristogliu od Svita, da on rekoh nie nâs obra-

⁶⁶ U proglasu je Dandolo obećao župnicima da će se založiti kod samog Napoleona da će za biskupe i nadbiskupe biti izabrani najbolji hrvatski redovnici. HR-DAZD-386, kut 10, br. 10. Citirano u: *Tiskani proglasi u Dalmaciji i Zadru 1488.–1946. Katalog izložbe*, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2013, 14-15.

⁶⁷ Karlić, *Kraljski Dalmatin*, 47. Usp. Kragliski Dalmatin, 1806, br. 8, 63 i 64; br. 10, 76, br. 11, 86-87.

⁶⁸ *Kratki nauk chiudoredni varhu duznostih čovičglijh za segliane*, [Antonio Luigi] Battara, Zadar, 1807. Karlić navodi da je Dandolo autor ovoga spisa, što se vidi iz njegova popratnoga pisma župnicima. Opširnije o sadržaju vidi kod Karlića, *Kraljski Dalmatin*, 48, 75-79. Premda je ovaj katekizam rijedak u knjižnicama, na *Google Books* je dostupan digitalni primjerak iz Slavenske knjižnice (Slovanská knihovna) u Pragu.

⁶⁹ Talijansku verziju Dandolo je navodno htio dati na prijevod samom fra Andriji Dorotiću, no ovaj je to odbio, stajući na stranu Pape, koji se suprotstavljao svim francuskim novotarijama. Vratio je Dandolu rukopis uz obrazloženje „da ga neće ni prevesti niti da će se njim služiti, jer da onakvi zakoni zaudaraju neznaboštvom i vrijeđaju vjerski osjećaj naroda“. Vjekoslav Čosić, Šime Starčević i francuski jezik, Ogranak MH u Zadru, Zadar, 2014, 100.

⁷⁰ [Dandolo], *Kratki nauk*, 40-41.

nio i scitio bilabi ostala moxe bitti razruscena nassa Sveta Virra. Gnegovi novi Zakoni i zastavglienja jesu tollika privellika dobrodanja za nasc Narod, i pod gnegovim Kraglievanjem mi čekamo stannovitosctju viditi uççigneno boglie nasce stanje, kako i dosad kusciamo.

Koliko je Dandolo bio vješt propagandist, vidi se u odabiru riječi u *Kraljskom Dalmatinu* za kralja Italije Napoleona i njegova posinka, potkralja Eugena de Beauharnaisa: „Naš najviši kralj“ i „Naš častni ban [tj. potkralj]“, čime se željelo podilaziti Dalmatincima i njihovoj memoriji na kraljevinu Dalmaciju u doba hrvatske narodne dinastije. Također, uz Napoleonovo ime pojavljuje se pridjev „Veliki“ u namjeri da se istakne njegova grandioznost.⁷¹

Dandolo je svim župnicima poslao *Kratki nauk* uz pismo od 1. srpnja 1807., u kojem piše da je on sastavio ovaj „nauk čudoredni i bogoštovni“, s obzirom da narod treba upoznati svoje dužnosti prema Bogu, kralju i bližnjemu, a župnici bi taj nauk trebali postupno tumačiti svome puku u dane svetkovina. Smatrajući župnike nekom vrstom državnih službenika koji odgovaraju svome vladaru i od njega primaju plaću, naglašava da će kralj nadariti one župnike koji budu s ljubavlju radili, a kazniti one koji ne bi vršili ove dužnosti. Također ističe da će po državi biti razdijeljen „nauk kršćanski“, što ga je sam vladar odabrao.⁷² Ova formulacija mogla je upućivati samo na *Carski katekizam*, koji se u dokumentima naziva i *nacionalnim katekizmom* (tal. *catechismo nazionale*), koji je jedini vrijedio za Kraljevinu Italije.⁷³

Ipak, valja istaknuti da *Carski katekizam* za vrijeme Dandolove uprave nije bio namijenjen vjeronauku u školama, već izvanškolskom vjeronauku koji su trebali držati župnici na svojim župama.⁷⁴ U osnovnim školama vjeronauk nije bio zaseban predmet, već se tumačio samo moralni nauk prema popularnim udžbenicima o. Francesca Soave, koji su datirali još iz austrijske vladavine u Lom-

⁷¹ Karlić, *Kraljski Dalmatin*, 45 i 47.

⁷² Isto, 79. Prema Karliču pismo se nalazi u Državnom arhivu u Zadru, u Zbirci tiskovina, g. 1807., br. 555.

⁷³ Art. I. *Il Catechismo approvato del Cardinale Caprara Arcivescovo di Milano, per essere posto in uso delle scuole della sua Diocesi, è dichiarato catechismo nazionale e sarà per conseguenza il solo del quale si userà in tutte le chiese del Regno d'Italia. Catechismo ad uso, v-vi.* Na području Zadarske nadbiskupije vjerojatno ga je odobrio novopečeni nadbiskup i frankofil Scotti, no za to još nema arhivskih dokaza, koje bi možda trebalo potražiti u arhivu Zadarske nadbiskupije ili negdje drugdje.

⁷⁴ Dandolo je htio da župnici pored župskih obaveza preuzmu i službu učitelja. Šime Urlić, *Crlice iz dalmatinskoga školstva od dolaska Hrvata do g. 1910. I. dio, do godine 1814.*, Zadar, 1919., 87.

bardiji.⁷⁵ To je tada bio ostatak revolucionarnoga mišljenja koje je provelo potpunu laicizaciju škola, a vjeronauk kao zaseban predmet vratit će se u osnovne škole tek u vrijeme Ilirskih pokrajina. Također, laicizacija se očitovala i u promjeni nadzora nad školama koji je pod austrijskom upravom pripadao biskupskim ordinarijati-ma. Pod Francuzima su pak taj nadzor vršila svjetovna „naukovna povjerenstva“ koja su bila odgovorna načelniku javne nastave.⁷⁶

3.3. Neuspjeli pokušaji prevođenja Carskoga katekizma

Prevođenje „nacionalnoga katekizma“ u Dalmaciji pratilo je niz problema, koji su uglavnom bili jezične prirode. Fijasko tog pothvata može se dobro rekonstruirati zahvaljujući sačuvanoj korespondenciji koja se u Državnom arhivu u Zadru čuva u fondu načelnika javne nastave i cenzora za Dalmaciju te glavnog urednika *Kraljskoga Dalmatina*, književnika i publicista Bartolomea Benincasa (1746. - 1816.).⁷⁷ S obzirom da je nadzor nad prevođenjem knjiga za nastavu pripadalo djelokrugu njegovih poslova, Benincasa je 1. kolovoza 1807. dao katekizam u postupak prevođenja na „ilirski“, tj. hrvatski jezik bivšem dominikancu s Hvara Nikoli Dominiku Budroviću (1773. - 1843.). Budrovića je pratio glas vrsnog poznavatelja i talijanskoga i hrvatskog jezika na kojem je držao propovijedi,⁷⁸ njegov je odabir bio logičan izbor jer je on bio Benincasin suradnik u prevođenju i uređivanju *Kraljskoga Dalmatina*. No Budrović, kao i ostali pre-

⁷⁵ U Dandolovu Općem planu za javnu nastavu u Dalmaciji (*Piano generale della pubblica istruzione nella Dalmazia*), javno objavljenom 1807. godine u *Kraljskom Dalmatinu*, predviđeno je da se u osnovnim školama uz čitanje, pisanje i osnove računanja tumači *Catechismo morale* („moralni katekizam“). *Kragljski Dalmatin*, br. 25 (20. lipnja 1807.), 196. Vjerojatno se radi o Soavinom popularnom udžbeniku *Trattato elementare dei doveri dell'uomo* (Milano, 1788.) za školsku uporabu, koji je doživio više izdanja do kraja 19. st. Radi jedinstvenosti s ostatkom Kraljevstva Italije u Dalmaciji su učitelji trebali koristiti i ostale Soavine udžbenike. Urlič, *Crtice*, 83.

⁷⁶ Isto, 85.

⁷⁷ Sign. HR-DAZD-60, Filza II. O Benincasinu životopisu vidi rad Rudolfa Maixnera, Nešto o listu *Regio Dalmata -Kragljski Dalmatin* i njegovu uredniku Benincasi, *Rad JAZU*, (1952.) 290, 113-128.

⁷⁸ Pismo Bartolomea Benincasa Dominiku Budroviću od 1. kolovoza 1807. u kojem ovoga imenuje prevoditeljem „katekizma“ (*catechismo*) ili „kršćanskoga nauka“ (*dottrina cristiana*), HR-DAZD-60, Filza II (stara sign. Divis. II N°. 134). Marija Zaninović-Rumora. *Historijski zapisi o Nikoli Dominiku Budroviću, Prilozi povijesti otoka Hvara*, 8 (1987.) 1, 79-81, Ljerka Šimunković. Jezične i stilske karakteristike hrvatskog teksta u novinama „Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* (2008.) 1, 172-173, te Šime Peričić, Nikola Dominik Budrović, u: *Hrvatski biografski leksikon*. [skinuto 23. rujna 2019.].

voditelji, iskustvo prevođenja nije stekao školovanjem na „ilirskom“ jeziku, već ga je naučio kod kuće i u kontaktu s pukom kojem je propovijedao, a i vjerojatno čitajući djela hrvatskih pisaca. To je značilo da je hrvatska terminologija za različite sfere javnog života bila siromašna i trebalo je pronaći odgovarajuće izraze ili stvaranjem novih riječi ili posezanjem za tuđicama. Također, grafija je hrvatskih tekstova, izvorno talijanska, bila neujednačena, i sve je to stvaralo poprilične probleme u prevodilačkoj, ali i čitalačkoj praksi.⁷⁹

Za prevođenje na „ilirski jezik“ trebala je poslužiti talijanska verzija katekizma ili *Catechismo ad uso del Regno d'Italia*⁸⁰ (Stamperia reale, Milano, 1807.), koju je odobrio spomenuti milanski nadbiskup i kardinal Caprara. Prema riječima Bartolomea Benincase u pismu Budroviću, samo on „mora služiti kao jedina norma za čitavu našu kraljevinu“ i zbog toga je trebalo učiniti „što vjerniji i točniji prijevod na ilirski [jezik] koji će uskoro biti tiskan i objavljen, te raširen na uporabu župa na selu, i na svakom drugom mjestu u državama Njegova Veličanstva gdje bi to bio jezik stanovnika“.⁸¹ Nakon nekoliko mjeseci Dandolo je u pismu od 7. travnja 1808. godine zatražio od Benincase da ispita kvalitetu prijevoda koji je bio u postupku,⁸² tj. vjernost originalu i opću razumljivost, uzimajući vjerojatno u obzir probleme koje su imali s prijevodima raznih izraza u *Kraljskom Dalmatinu*. Budrović je do početka lipnja 1808. godine preveo prvi dio katekizma i baš prepisivao drugi dio kadli mu je stigla naredba od generalnog providura da prekine s radom i da talijanski primjerak vrati Odjelu za javnu nastavu.⁸³ Pretpostavljao je da prijevod ide na cenzuru, odnosno recenziju, što je Benincasa i učinio 18. lipnja iste godine, poslavši prema Dandolovoj naredbi franjevcu iz Makarske Andriji Kadčiću (?), profesoru moralne teologije na

⁷⁹ Ljerka Šimunković, Kraljski Dalmatin i problemi prevođenja, u: Nada Zgrabljčić-Rotar (ur.), *Kraljski Dalmatin, 200 godina hrvatskog i zadarskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2007., 258-259. Detaljniji prikaz jezičnih poteškoća i nedoumica prevoditelja *Kraljskoga Dalmatina*, koji prema Zlatku Vinceu u prevođenju nisu polazili od narodnoga jezika, vidi kod Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.³, 110-121. Vince također spominje praksu recenziranja prijevoda

⁸⁰ To se otkriva iz recenzije Makaranina Andrije Kadčića poslana uz pismo Bartolomeu Benincasi 24. lipnja 1808. HR-DAZD-60, Filza II, Tr[aduzione] Arbe, al No. 153.

⁸¹ Pismo Bartolomea Benincase Dominiku Budroviću od 1. kolovoza 1807. HR-DAZD-60, Filza II.

⁸² Izvještaj Bartolomea Benincase Vincenzu Dandolo od 25. lipnja 1808. HR-DAZD-60, Filza II (st. sig. Divis. II. No. 159).

⁸³ Pismo Dominika Budrovića Bartolomeu Benincasi od 7. lipnja 1808. HR-DAZD-60, Filza II.

Ilirskom (Zmajevićevom) sjemeništu u Zadru, dva prijevoda prvoga dijela katekizma: Budrovićev i još od nekoga pod imenom „Arbe“⁸⁴. Od Kadčića je tražio da pregleda oba prijevoda i provjeri koliko su vjerni originalu i koliko su općenito razumljivi.⁸⁵ Čini da je to bila uobičajena praksa kontrole vrijednosti prijevoda od strane Franca, što se ponovilo i kasnije, pri prevođenju katekizma u Ilirskim pokrajinama.

Kadčić je već 24. lipnja 1808. godine poslao Benincasi odvojene recenzije obaju prijevoda, gdje se vrlo nepovoljno izrazio o Budrovićevu prijevodu, tj. da ne odgovara originalu, niti će ga narod razumjeti. Za drugi, po svoj prilici „rapski“ prijevod napisao je da odgovara originalu što se tiče sadržaja, ali da je pisan na otočkom dijalektu, „pa se ne može prilagoditi cijeloj Dalmaciji, a pogotovo kontinentu gdje se općenito govori drugačiji i bolji dijalekt“. Kadčić preporučuje da bi prijevod trebao popraviti „neki iskusan poznavatelj ilirskog jezika i učiniti ga razumljivim čitavoj Dalmaciji“.⁸⁶ Kadčić predlaže za taj posao generalnoga provikara Makarske, kanonika Ivana Josipa Pavlovića Lučića (1755. - 1818.), poznatog po mnogobrojnim vjerskim spisima objavljenima na „ilirskom jeziku“ za široku pučku uporabu.⁸⁷ Naglašava da Makarani govore i pišu hrvatskim narječjem koje se razumije i u unutrašnjosti zemlje i na moru i na otocima, dok su drugi dijalekti, poput rapskoga i dubrovačkoga, razlikuju i po riječima i po pravopisu.⁸⁸ Benincasa je tada predložio

⁸⁴ Možda se radi o opatu Vincenzu Dominisu s Raba (*Vincenzo Dominis da Arbe*), koji je bio učitelj muške osnovne škole u Rabu, a šk. god. 1809-1810. bio prebačen u zadarsku gimnaziju da poučava u višem gramatičkom razredu (don Dominik Budrović poučavao je tada u nižem gramatičkom razredu i bili su *de facto* kolege). Tullio Erber, *Storia dell'i.r. Ginnasio Superiore in Zara con lingua d'istruzione italiana*, u: *Programma dell'i.r. Ginnasio Superiore di Zara pubblicato dalla direzione ginnasiale alla fine dell'anno scolastico 1903-1904*, XLVI (1904.), 59.

⁸⁵ Benincasinovo pismo Andriji Kadčiću od 18. lipnja 1808., sign. HR-DAZD-60, Filza II.

⁸⁶ Dvije Kadčićeve recenzije za Benincasu od 24. lipnja 1808. (Tr. Budrovich i Arbe), sig. HR-DAZD-60, Filza II. (st. sign. Divis. II. al No. 153).

⁸⁷ Pavlović-Lučić se ogledao u prijevodima s talijanskoga na hrvatski jezika. Vidi npr. *Bitje czarkovno. Opomene onina koji su od Boga zvani ... Kgnixicze iz talijanskoga u slavni slovinski jezik prinesen i na svoja mista obilatije uzmnoxene*. Venecija, 1788. Ljudevit Gaj ga u *Danici Ilirskoj* spominje kao „neutrudjenoga pisalaca i štovatelja slavnoga jezika“ koji je između ostaloga napisao i *Nauk karščanski učinjen za daržavu Makarsku*, Venecija, 1792., što je također bila neka vrsta katekizma. *Danica ilirska*, 7 (1841.), 50. Opširnije o Pavloviću-Lučiću vidi kod: Marko Špikić, *Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića, Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 51 (2008.) 1, 47-70.

⁸⁸ Pismo Andrije Kadčića Bartolomeu Benincasi od 24. lipnja 1808., sign. HR-DAZD-60, Filza II. (st. sign. Divis. II. al No. 153).

Dandolu da se posao prevođenja povjeri spomenutom kanoniku, a da mu se olakša, poslala bi mu se i oba neuređena prijevoda.⁸⁹

Benincasa je 11. srpnja poslao Pavloviću-Lučiću prijevode i zamolbu za njihovu usporedbu, naglašavajući koliko je „nacionalni katekizam“ važna stvar.⁹⁰ Ovaj odgovara Benincasi već 22. srpnja, napominjući da šalje tek nekoliko primjedbi o ilirskim, tj. hrvatskim prijevodima talijanskoga katekizma, ali da „po pandžama (poznaj) lava“, tj. da se po detalju može spoznati kakva je cjelina i da se iz lošega može očekivati samo gore. Primjedbe na oba prijevoda, koje svjedoče o tome da je Pavlović-Lučić pogledao tek prijevod naslovne stranice i uvodne stranice, bile su sljedeće: 1. talijansku riječ *catechismo* nije dobro prevoditi riječju „katekizam“, koja je grčkoga porijekla i koju domaći ljudi teško da mogu razumjeti; razumljivije bi ga bilo prevesti „istumacegna nauka karstjanskoga“⁹¹; 2. talijanski izraz *di tutte le chiese* prevedeno je „svih cerkav“, što nije dobro jer je „svih“ nominativ, a „sviju“ genitiv, te da je na „ilirskom“ ispravnije reći „czargua“ nego „cerkva“; 3. *Unus Dominus* prevedeno je kao „jedin Gospod“ i tu Pavlović-Lučić ironično primjećuje da je „zbrka kći slaboga rasuđivanja“ jer da prevoditelj citata iz sv. Pavla apostola nije znao razlikovati književni (*lettorale*) od svakidašnjega (*usuale*) ilirskog jezika. Književni je po njemu rezerviran za svetu liturgiju, a svakidašnji je onaj koji se općenito govori u Dalmaciji i u Iliriku.⁹²

Napominje da je prijevod nacionalnoga katekizma predviđen da bude samo na svakidašnjem jeziku koji svi razumiju, dok književni jezik treba dodatno proučiti, te ga po dužnosti znaju samo poneki pripadnici klera. Kad se tekst sv. Pavla Dalmatincima prevodi u književnoj verziji, ujedno se čini greška u temeljnoj vjerskoj dogmi: „jedin Gospod“ na svakidašnjem ilirskom znači da je on jedan jedini i time se razbija Trojstvo božanskih osoba i dijametralno se suprotstavlja simbolu na kojem je napisano *unus Pater, unus filius, unus spiritus* (nikada *unicus Pater, unicus Filius, unicus Spiritus*); 4. Talijansku riječ *domande* prevoditelj prevodi kao „prošcega“, tj. kao „molbe, molitve“, što uništava doslovni smisao „pitanja“; 5. *Impera-*

⁸⁹ Izvješće Bartolomea Benincase Vicenzu Dandolu od 25. lipnja 1808. vezano za prijevod „nacionalnoga katekizma“ na „ilirski“ jezik. HR-DAZD-60, Filza II. (st. sig. Divis. II. No. 159)

⁹⁰ Benincasino pismo Pavloviću-Lučiću od 11. srpnja 1808., Tr. Arbe, sig. HR-DAZD-60, Filza I.

⁹¹ Npr. u Rimu je 1805. bilo tiskano treće „ilirsko“ izdanje Bellarminova katekizma u prijevodu Ivana Tomke Mrnavića pod naslovom *Istumaceniye obinie navka karstyanskoga*.

⁹² Pismo Ivana Josipa Pavlovića-Lučića Bartolomeu Benincasi od 22. srpnja 1808. sig. HR-DAZD-60, Filza I.

tore de'Francesi e re d'Italia prevedeno je kao „Cesar od Francusaa i Kragl od Idtalie“, i to je prema Pavloviću-Lučiću krivi prijevod jer ilirski jezik nema članove (*articoli*) koji bi razlikovali jedan padež od drugoga, pa je dodavanje „od“ zapravo suvišno i na talijanskom bi to bilo *Imperatore dalli Francesi, e Re dall'Italia*.⁹³

Čini se da se Pavloviću-Lučiću nije dalo baš previše baviti ovim prijevodima, a pogotovo njihovim uređivanjem, jer je bio zaokupljen sastavljanjem svoga vlastitoga katekizma pod naslovom *Catechismo filosofico della religione sopra tutti i punti combatutti dagl'increduli, e dai libertini* čiji nacrt šalje Benincasi u pismu od 27. lipnja. 1808. godine. Benincasa mu odgovara 8. kolovoza s opaskom da su mu uvjerljivi primjeri koje je Pavlović-Lučić naveo i da se tim više pokazuje nužnim da on preuzme tu zadaću. Do toga, koliko je poznato, nije došlo i „ilirski“ prijevod *Carskoga katekizma* postat će opet aktualan tek 1811. - 1812. godine u vrijeme Ilirskih pokrajina.⁹⁴

(nastavlja se)

TRANSLATIONS OF NAPOLEON'S CATECHISM (1806) IN DALMATIA AND ILLYRIAN PROVINCES, PART ONE

Summary

Coming to power in the Croatian lands the French administration tried to enforce the French state legislation. Among other things, this included the Concordat of 1801 between Napoleon and the Holy See, and Napoleon's unilateral law supplement in the form of 77 "Organic Articles" came into force in the same year. These documents made the Catholic dioceses in France a kind of imperial administrative bodies supervised by the Ministry of Cult. The article 39 prescribed, from then on, the existence of only one liturgy and only one catechism in all the Catholic churches of the French Empire. This was the foundation for the composition of one universal Catechism for all the Catholic Churches in the French Empire, known as the Imperial Catechism and published in 1806. The state authorities introduced it without the approval of Pope Pius VII. For the first time in the history of catechisms, a secular name was explicitly mentioned with the lesson about the Fourth God's Commandment. To be sure,

⁹³ Isto.

⁹⁴ Pismo Bartolomea Benincase Ivanu Josipu Pavloviću-Lučiću od 8. kolovoza 1808. sign. HR-DAZD-60, Filza I.

it was the name of Emperor Napoleon I. In 1807, Vincenzo Dandolo, general governor of Dalmatia, was the first to order the translation of the Imperial Catechism into the "Illyrian", that is, Croatian language because Dalmatia became a part of the Kingdom of Italy. This attempt failed because of reviews, which pointed to the bad intelligibility of the translation for ordinary people. In the Illyrian Provinces founded in 1809, the translations in Italian, Slovenian, German and "Illyrian" or Croatian language were either integrally or partly (just a couple of chapters) published at the incentive of civil authorities in 1811 and 1812. They remained without an impact because the Provinces were abolished already in 1813 and Napoleon's catechism was strictly forbidden by Austrian authorities. Nevertheless, these translation ventures remain very valuable examples of propaganda and the attempt of cultural transfer of Napoleon's imperial cult into these regions, which will be discussed in this paper.

Keywords: Imperial Catechism, Napoleonic religion, religious education, cultural transfer, cultural imperialism